

בן חורש גדול *Epipactis veratrifolia* סחלב טרופי הגדל במדבר ובדרום סהרה במעיינות (פברואר 2019)

כתבה: ערגה אלוני.

בן-חורש גדול *Epipactis veratrifolia* (סחלביים), הוא סחלב טרופי עשבוני מרשים. רב שנתי מרשים המתנשא לגובה 50-100 ס"מ.

בקרקע יש לצמח קנה-שורש, שהוא גבעול מעובה בעל מפרקים. ממנו מתפתחת קבוצת עלים ארוכים (3-9) פשוטים אזמליים, המתחדדים בקצה. מבניהם מתפתח גבעול ארוך נושא עלים ותפרחת שלו עלים חסרי פטוטרת, בעלי עורקים מקבילים, תמימים, מסורגים על הגבעול. בבסיס הגבעול עלים אלה ארוכים לפחות פי שלושה מרוחבם. בהמשכו הם קטנים והופכים להיות חפים ירוקים.

מימין באמצע ומשמאל: עמודי פריחה של בן חורש גדול צולם בעין גדי. תמונות: ערגה אלוני ©

הגבעול נושא 5 - 20 פרחים מסודרים באשכול דליל. כל פרח יוצא מחיק עלה או חפה נישא על עוקץ ארוך. הפרח דו מיני, בלתי נכון. קוטרו 3-5 ס"מ, צבעו צהוב בהיר, עטור בחום ארגמן. בנוי מ-6 עלי עטיף מפורדים, מסודרים ב-2 דורים. שלושת העלים בדור החיצוני דמויי ביצה ודומים זה לזה. עלי הדור הפנימי, 2 עלים צדדיים דומים ובמרכז שפית שונה בצורתה אשר משמשת לחניית חרקים. השפית חסרת דורבן, אורכה כ-13 מ"מ. צורתה דמוית סירה. חלקה הקדמי דמוי לב המופנה מטה, בהמשך היא מורחבת מעוטרת כתמים ונקודות בחום ארגמן. הפרח מפריש צוף סמיך הנאגר בשפית.

לפרח אבקן אחד המצוי בחלק המרכזי שמעל השפית. במאבק שלו שתי לשכות, בכל

לשכה מלוכדים גרגירי אבקה לגוש הקרוי אבקית. האבקית נישאת על עוקץ ארוך בשם זנבון. **בבן חורש גדול** כל שני זנבונים מחוברים לבלוטה אחת דביקה.

מימין: אברי הפרח בהגדלה. משמאל איור אברי הפרח. המקור: check list p. 234 תמונות: ערגה אלוני ©

השחלה תחתית ארוכה. המגורות נמצאות בעוקץ הפרח מתחת לכותרת. הצלקת רחוקה, נמצאת בסמוך לאבקיות והיא דביקה וקעורה.

מאביקי הפרח הם זבובי-רחף. נקבות הזבוב, נמשכות לשפית בשל קישוט הצבע המדמה להן כנימות המשמשות כמצע בו מתפתחים הזחלים שלהם. הזכרים שתפסו שם נחלה מחכים לנקבות כדי להזדווג. למעשה הסחלב "רמאי" בשל יכולתו ליצור מצג שווא לחרקים אלה. תוך כדי ביקור בפרח, הם מסיירים בין האברים ועולים גם למקום בו מצוי האבקן. בעת המגע בין גוף החרק לאבקיות, הן ניתקות ונדבקות לגוף החרק. אחדים מהזבובים ימשיכו לפרחים אחרים, שם תדבק האבקית אל צלקת פרח שכן ותתכן הפריה.

לאחר ההפריה מתפתח פרי הלקט המכיל מאות זרעים חומים זעירים. עם הבשלתה, נפתח ההלקט והזרעים מתפזרים ברוח. רק זרעים מעטים ביותר ימצאו להם מקום מתאים לנביטה. הרוב מתפזר ולא נובט.

תפוצתו העולמית של המין רחבה. הוא גדל בארצות המזרח התיכון (טורקיה, קפריסין, סוריה-לבנון) ובאסיה, כולל נפאל והודו. הוא נפוץ במצריים, סומליה ואתיופיה באפריקה, באלג'יר ובמרוקו שבצפון אפריקה. בתימן, עומן וערב הסעודית ובחצי האי ערב. בארץ הצמח נדיר מאוד. הוא ידוע מארבע גלילות, אך תחום התפוצה העיקרי הוא במעיינות בנגב הדרומי ובחוף ים-המלח: בנווה עין גדי - בנחל ערוגות, במערת שולמית ובנחל דוד. הוא מצוי גם בעיינות קנה בצפון ים-המלח. ייתכן מאוד שמקורה של האוכלוסייה באזור בקעת ים

המלח, היא מהמעיינות הבוקעים בקניוני מואב ואדום שבירדן. בעבר, גדל מין זה בעוד מספר מעיינות באזור דרום הארץ, אך הצמח נכחד מהם. מועד הפריחה של הצמח במדבר היא מדצמבר עד מרס. תתכן המשך פריחה במשך הקיץ אם ימצאו מים בסביבתו.

פרטים של **בן חורש גדול** נמצאו גם בנחל גמלא בגולן ובחורשת טל בעמק החולה. אוכלוסייה זו שונה מאוכלוסיות המדבר בכך שהצמחים נמוכים והפרחים קטנים מהאוכלוסייה הדרומית. מועד הפריחה שלהם מאפריל עד יוני שהוא מאוחר מזה של פרחי הדרום.

בית-גידול של הצמח הם קירות זקופים נוטפי מים בשולי מעיינות במדבר. בחורשת טל גדל הצמח בבריכות דגים נטושות.

מין נוסף הגדל בארץ הוא **בן-חורש רחב-עלים**, לצמח זה עלים רחבים ושטוחים והוא גדל רק בחורש לח ומוצל בגליל העליון.

מימין ומשמאל: בן חורש רחב עלים. תמונות: ערגה אלוני ©

הערת מערכת כלנית מיום 19.3.2019

- להלן הערותיו של אסף פישמן על כתבת "צמח חודש פברואר, בן-חורש גדול" :
1. הצמח מגיע לעיתים לגובה של 150 ס"מ ולא רק 100 ס"מ.
 2. אורך העלים לפעמים פי חמש מרוחבם ובוודאי שיותר מפי שלוש.
 3. מספר הפרחים לצמח מגיע ל 40 פרחים ולא 20.
 4. אורך השפית מגיע (לפי מדידותיי) ל 21 מ"מ ולא 16 מ"מ.
 5. הפרי מכיל עשרות אלפי זרעים ולא מאות.
 6. מהיכן האינפורמציה שהצמח גדל באלג'יר ומרוקו?
 7. גם במצרים, לפי מיטב ידיעותיי, רק בסיני.
 8. לא מודגש שירדן היא בית הגידול העיקרי והגדול למין הזה.
 9. ראוי לציין שהצמח נכחד במעיינות הנגב והערבה וכנראה גם בנחלים עין גדי ודוד.
 10. גם באוכלוסיית צפון הארץ הצמח נכחד כנראה בשמורת טל.
 11. אוכלוסיית הדרום נבדלת מזו של הצפון, נוסף לגודל הפרח, גם באורך עוקץ הפרח שהוא כמעט כפול באורכו בדרומית. (זהו, אגב, הבדל טקסונומי מובהק שמראה, יחד עם נתונים שונים נוספים, שמדובר בשני תתי מין).
 12. הצמח מתייבש לאחר הבשלת ההלקטים. זה נכון גם במין הדרומי וגם בצפוני. הוא אינו ממשיך לפרוח אם יש לו מים. (תמיד יש לו מים כי זה אופי בית הגידול שלו).
 13. הצמח מוציא נצרים חדשים עם תחילת העונה שמהם גדל הצמח החדש. זאת על סמך בדיקות שנעשו באוכלוסיות עין קנה, ירדן, וקפריסין.
 14. בן חורש רחב עלים לא גדל רק בגליל העליון אלא גם בגליל התחתון ובגולן.
 14. והחשוב מכל - מידע מעמיק ונוסף קים במאמר בכתב העת "כלנית" : שיפמן, א. 2015. בן-חורש גדול - חלוקה לשני תתי-מין חדשים. כלנית [2](https://www.kalanit.org.il/?p=2276) <https://www.kalanit.org.il/?p=2276>

ספרות:

- פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.
- פרגמן-ספיר א 2008 פרחי עין גדי וחוף ים המלח. מדריך לצמחי בקע ים המלח וחוף עין גדי. רשות הטבע והגנים.
- רווק ש ושמידע א 2000 אל קניוני מואב ואדום. הוצאת טבע הדברים, הרצליה, 275 עמ'.
- שמידע א ופולק ג 2007 הספר האדום - צמחים בסכנת הכחדה בישראל. כרך א'. רשות הטבע והגנים, ירושלים.
- שמידע א 2005 צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה.
-

Ivri Y and Dafni A 1977 The pollination ecology of *Epipactis consimilis* Don (Orchidaceae) in Israel.- New Phytol. 79: 173-177.

Sakkir S Soorae P Ahmed S Shahid BK et al. 2018 First record of *Epipactis veratrifolia* Boiss. & Hohen. (Orchidaceae) Epidendroideae, Neottieae, Limodorinae) from an arid wadi in Abu Shaikha Al Dhaheri United Arab Emirates check list 14 (1), pp 231-236.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2019 בן חורש גדול *Epipactis veratrifolia* סחלב טרופי הגדל במדבר ובדרום סהרה במעיינות (פברואר 2019), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 6.

[/https://www.kalanit.org.il/epipactis_veratrifolia_blooming](https://www.kalanit.org.il/epipactis_veratrifolia_blooming)